

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٨٥٤٢

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه

کارشناسی ارشد

رشته: جامعه شناسی

موضوع:

بررسی تأثیر نگرشهای دینی بر نحوه عملکرد
اقتصادی گروههای مختلف اجتماعی (بازاریان)

استاد راهنما:

دکتر غلامعباس توسلی

استاد مشاور:

دکتر باقر ساروخانی

۱۳۸۷ / ۲ / ۱۱۱

نگارش:

مرضیه رونقی

سال تحصیلی:

نیمسال دوم ۷۵-۱۳۷۴

۹۸۴۴۲

چکیده پایان نامه(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

- عنوان پایان نامه : بررسی تأثیر نگرشهای دینی بر نحوه عملکرد اقتصادی گروههای مختلف اجتماعی (بازاریان)
- تهیه کننده : مرضیه رونقی
- رشته تحصیلی : جامعه شناسی
- استاد راهنما : دکتر غلامعباس توسلی
- استاد مشاور : دکتر باقر ساروخانی
- تاریخ نگارش : نیمسال دوم ۷۵-۱۳۷۴
- آدرس و شماره تلفن:

چکیده:

نقشی که دین در شکل گیری ساختار ایدئولوژیکی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جامعه دارد می تواند انگیزه ای قوی جهت بررسی قلمرو این تأثیرات در گروههای مختلف اجتماعی باشد.

در این تحقیق هدف اصلی بررسی تأثیر و میزان همبستگی نگرشهای دینی افراد در نحوه عملکرد اقتصادیشان می باشد به این منظور نمونه ایی از بین جامعه مورد مطالعه (کسبه عمده فروش محله بازار) بصورت چند مرحله ای و به طریق تصادفی انتخاب و با استفاده از تکنیک پرسشنامه و مصاحبه به جمع آوری اطلاعات مورد نیاز در راستای هدف تحقیق پرداختیم.

اطلاعات جمع آوری شده با استفاده از بسته نرم افزاری آماری علوم اجتماعی (Spss/pct) در ارتباط با یکدیگر قرار داده شدند و رابطه معنی داری بین متغیرها با شاخص کی دو مورد سنجش قرار گرفت. همچنین میزان و جهت همبستگی بین آنها با استفاده از ضرایب مختلف همبستگی مورد ارزیابی قرار گرفت.

آنچه می توان بعنوان حاصل کار تحقیق گفت، تفاوت نگرشهای دینی و عملکرد اقتصادی بین دو نسل جدید و قدیم است به این معنا که نسل قدیم بازاری در روابط و مسایل اقتصادی شدیداً تحت تأثیر آموزشها و اعتقادات دینی خود قرار دارند؛ به عبارت دیگر نسبت به نسل جوان بازاری افرادی متدین ترند، هر چند از نظر اقتصادی چندان موفق قلمداد نمی شدند.

نتایج حاصله از تحقیق را با ۹۵٪ اطمینان می توان به جامعه آماری کل تعمیم داد.

تقدیم به:

همسر با وفایم که مظهر کاملی است از ایثار و از
خود گذشتگی، به او که در همه مراحل درس و زندگی
یارِ بگر من بوده است.

تقدیر و تشکر:

انجام کار تحقیق آن هم در زمانی محدود با امکاناتی نه چندان وسیع با موفقیت همراه نمی‌گشت اگر یاری روشنگران طریق و حامیان مسیر نمی‌بود.

در این پژوهش بی یاری اساتید محترم جناب آقای دکتر غلامعباس توسلی که راهنمایی اینجانب را در امر تحقیق بر عهده داشتند و نیز جناب آقای دکتر باقر ساروخانی که بعنوان استاد مشاور رهنمودهای ارزنده‌ای ارائه می‌داشتند، کاری از پیش نمی‌رفت و من بخاطر درسهایی که در محضر آنها فرا گرفته‌ام و همراهی همه جانبه و بی دریغ آنها خود را مدیون و سپاسگزارشان می‌دانم و خواهم دانست.

از ریاست محترم دانشکده و کلیه کارکنان بالاخص بخش آموزش و ثبت نام که در طول دوره تحصیلی همکاریهای لازم را مبذول داشته‌اند، کمال تشکر را دارم. از آقای بیات مسئول بایگانی شهرداری منطقه ۱۲ تهران که اطلاعات آماری مورد نیاز تحقیق را در اختیارمان گذاشتند، بسیار سپاسگزارم.

از کارکنان واحد کامپیوتر دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران (خانمها: فروتن، جوادی دوست، فرخ تکین) که در انجام امور کامپیوتری کار تحقیق همکاری و دقت لازم را بکار بردند، متشکرم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
.....	صفحه عنوان
.....	چکیده
.....	تقدیم
.....	تقدیر و تشکر
.....	پیشگفتار
۱.....	مقدمه

بخش اول: مباحث نظری

۴.....	مباحث مقدماتی
۵.....	- بیان موضوع
۶.....	- هدف تحقیق
۷.....	- اهمیت و ضرورت تحقیق

فصل اول: مروری بر سوابق تحقیق

الف- مفاهیم و تعاریف

۹.....	- مفهوم نگرش
۱۱.....	- تعریف دین
۱۴.....	- مفهوم نگرش دینی
۱۵.....	- نگرش و مفاهیم نزدیک به آن
۱۸.....	- شاخصهای متغییر «نگرش دینی»
۲۰.....	- پایگاه اجتماعی - اقتصادی
۲۱.....	- بازار و بازاریان
۲۲.....	- مفهوم کسب
۲۲.....	- مفهوم سرمایه
۲۳.....	- مفهوم سود و زیان

ب- تئوریه‌ها

- ۲۴..... دین و کارکردهای آن
- ۳۰..... دین و دنیاگرایی
- ۳۵..... جامعه‌شناسی دین
- ۳۸..... جامعه‌شناسی اقتصادی
- ۴۲..... رابطه دین و اقتصاد
- ۴۲..... کارل مارکس
- ۴۴..... ماکس وبر

ج- پیشینه تحقیق

- ۱- بررسی نگرش‌های سیاسی-مذهبی جوانان ذکورتهرانی (۱۷ تا ۲۲ سال)
- ۵۰..... و عوامل موثر بر شکل‌گیری آن
- ۲- بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌های دینی دانش‌آموزان منطقه دو و دوازده
- ۵۱..... تهران

فصل دوم: تئوری مبانی طرح و فرضیه‌های تحقیق

- ۵۴..... ۱- تئوری مبانی طرح
- ۵۶..... ۲- پرسشها و فرضیه‌های تحقیق
- ۵۶..... الف- پرسشهای تحقیقاتی
- ۵۷..... ب- فرضیه‌های تحقیق

بخش دوم: تحقیق تجربی

فصل اول: مبانی روش تحقیق

- ۶۲..... ۱- قلمرو تحقیق
- ۶۳..... ۲- روش تحقیق
- ۶۴..... ۳- جامعه آماری و تعیین حجم نمونه
- ۶۵..... - جامعه آماری

- ۶۵- چارچوب نمونه‌گیری
- ۶۶- تجانس و عدم تجانس.....
- ۶۶- روش نمونه‌گیری
- ۶۷- الف- نمونه‌گیری احتمالی
- ۶۷- ب- نمونه‌گیری غیر احتمالی
- ۶۸- تعیین حجم نمونه
- ۷۲- ۴- جمع‌آوری داده‌ها.....
- ۷۳- ۵- پردازش و کدگذاری داده‌ها.....
- ۷۳- ۶- روش‌های آماری در تحلیل داده‌ها

فصل دوم: تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها

الف- بررسی ویژگیها و مشخصات جامعه مورد مطالعه (جداول یک بعدی)

- ۷۶- ۱- بررسی ویژگی سنی پاسخگویان.....
- ۷۹- ۲- بررسی سطح سواد پاسخگویان.....
- ۸۱- ۳- بررسی نگرشهای دینی پاسخگویان.....
- ۸۱- ۳-۱- پرداخت سود ثابت
- ۸۳- ۳-۲- رابطه با افراد غیرمتدین.....
- ۸۵- ۳-۳- انجام فرایض و اعمال و رفتار دینی.....
- ۸۵- ۳-۳-۱- واجبات (نماز و روزه).....
- ۸۶- ۳-۳-۲- رفتن به مسجد.....
- ۸۷- ۳-۳-۳- صدقه دادن.....
- ۸۸- ۳-۴- سهم ایمان و توکل به خدا در بین عوامل موفقیت اقتصادی.....
- ۸۹- ۳-۵- عضویت در صندوق قرض الحسنه.....
- ۹۰- ۳-۶- منبع مراجعه جهت اطلاع از درستی یا نادرستی اعمال.....
- ۹۱- ۳-۷- سنجش میزان تدین افراد پاسخگو
- ۹۳- ۴- بررسی سابقه کار پاسخگویان.....

- ۵- بررسی میزان تحرک شغلی پاسخگویان ۹۵
- ۶- بررسی وضعیت اقتصادی پاسخگویان ۹۷
- ۶-۱- ملکیت مغازه ۹۷
- ۶-۲- بزرگترین سرمایه‌گذاری ۹۸
- ۶-۳- مسکن ۹۸
- ۶-۳-۱- منطقه مسکونی ۹۹
- ۶-۳-۲- نوع مسکن ۱۰۰

۷- بررسی نظر پاسخگویان در مورد سود دهی سرمایه‌گذاریهای

- بخشهای مختلف ۱۰۱
- ۷-۱- سوددهی سرمایه‌گذاریها ۱۰۱
- ۷-۲- سرمایه‌گذاری برای رونق اقتصادی ۱۰۲
- ۸- بررسی نظر پاسخگویان نسبت به اقدامات دولت در بازار ۱۰۳
- ۹- بررسی علل موفقیت اقتصادی از نظر پاسخگویان ۱۰۴
- ۹-۱- علت موفقیت و عدم موفقیت افراد متدین ۱۰۴
- ۹-۲- علت موفقیت یکباره افراد در بازار ۱۰۵

ب- بررسی تأثیر عوامل مورد مطالعه بر نگرشهای دینی و فعالیت اقتصادی (جداول دو بعدی)

- ۱- بررسی تأثیر سنین مختلف بر نگرشهای دینی ۱۰۹
- ۱-۱- بررسی رابطه سن و پرداخت سود ثابت ۱۰۹
- ۱-۲- بررسی رابطه سن و اعتقاد به مبارزه با رباخواری و توجه به کسب حلال ۱۱۱
- ۱-۳- بررسی رابطه سن و عوامل موفقیت اقتصادی ۱۱۳
- ۱-۴- بررسی رابطه سن و انتخاب منبع مورد مراجعه ۱۱۴
- ۱-۵- بررسی رابطه سن و اعتقاد به کفایت قوانین دینی در پیشرفت اقتصادی ۱۱۶
- ۱-۶- بررسی رابطه سن و اعتقاد به اصلاح دینی ۱۱۸

۲- بررسی تأثیر نگرشهای دینی در سنن مختلف بر نحوه عملکرد اقتصادی پاسخگویان ۱۲۰

الف - رابطه سن و فعالیتهای اقتصادی ۱۲۰

۲-۱- بررسی رابطه سن و گرایش به قناعت یا فعالیت شدید اقتصادی ۱۲۰

۲-۲- بررسی رابطه سن و گرایش به فعالیت اقتصادی فردی یا گروهی ۱۲۲

۲-۳- بررسی رابطه سن و ایجاد روابط اقتصادی با افراد پولدار غیر متدین ۱۲۴

۲-۴- بررسی رابطه سن و میزان اهمیت پول در زندگی ۱۲۶

۲-۵- بررسی رابطه سن و بیان عوامل موفقیت اقتصادی ۱۲۸

ب - بررسی تأثیر نگرشهای دینی بر عملکرد اقتصادی

۲-۶- بررسی رابطه پرداخت سود ثابت و اعتقاد به اولویت کار پر درآمد ۱۳۱

۲-۷- بررسی رابطه پرداخت سود ثابت و اعتقاد به مبارزه با رباخواری ۱۳۳

۲-۸- بررسی رابطه عدم موفقیت افراد متدین و توجه آنها به کسب حلال ۱۳۵

۲-۹- بررسی رابطه موفقیت اقتصادی و عدم توجه به مشروعیت راههای کسب موفقیت اقتصادی ۱۳۷

۲-۱۰- بررسی رابطه بین جایز شمردن ربا و ارزیابی عملکرد خود ۱۳۹

ج - بررسی تأثیر دو متغیر نگرشهای دینی و سنن مختلف بر نحوه عملکرد اقتصادی

۲-۱۱- بررسی رابطه بین سن و تدین و گرایش به قناعت یا فعالیت شدید اقتصادی ۱۴۱

۲-۱۲- بررسی رابطه بین سن و تدین و گرایش به فعالیت اقتصادی فردی یا گروهی ۱۴۴

- ۱۳-۲- بررسی رابطه بین سن و تدین و میزان رابطه با افراد پولدار غیرمتدین..... ۱۴۵
- ۳- بررسی تأثیر نگرشهای دینی بر روابط اجتماعی - اقتصادی ۱۴۷
- ۳-۱- بررسی رابطه بین تدین و میزان رابطه با افراد پولدار غیر متدین..... ۱۴۷
- ۳-۲- بررسی رابطه بین تدین و گرایش به فعالیت فردی یا گروهی. ۱۴۹
- ۳-۳- بررسی رابطه بین تدین و محل کسب (از نظر دوری و نزدیکی به مسجد)..... ۱۵۱
- ۴- بررسی تأثیر سواد بر موفقیت اقتصادی..... ۱۵۳
- ۴-۱- بررسی رابطه داشتن تحصیلات و ورود به فعالیتهای اقتصادی در بازار..... ۱۵۳
- ۴-۲- بررسی سهم سواد در بین عوامل موفقیت اقتصادی ۱۵۴
- ۴-۳- بررسی نظر پاسخگویان در مورد ادامه تحصیل فرزندانشان ۱۵۶
- ۵- بررسی رابطه سابقه کار و تدین افراد..... ۱۵۷
- ۵-۱- بررسی رابطه بین سابقه و پرداخت سود ثابت..... ۱۵۷
- ۵-۲- بررسی رابطه سابقه و انجام اعمال دینی ۱۵۹
- همبستگی جزیی..... ۱۶۰
- مدلهای علی..... ۱۶۱
- خلاصه تحقیق..... ۱۶۴
- نتیجه گیری..... ۱۶۶
- محدودیتهای تحقیق..... ۱۷۰
- پیشنهادات..... ۱۷۲
- فهرست منابع..... ۱۷۳
- ضمائم..... ۱۷۶
- پرسشنامه..... ۱۷۷
- آمار چارچوب نمونه گیری..... ۱۸۲
- نقشه منطقه ۱۲ شهرداری تهران (محل بازار)..... ۱۸۳

جداول

الف - جداول یک بعدی ۱۰۵-۷۶

- جدول شماره یک - توزیع جامعه نمونه برحسب سن ۱
- جدول شماره دو - توزیع جامعه نمونه برحسب سن ۲
- جدول شماره سه - توزیع جامعه نمونه برحسب سواد پاسخگویان
- جدول شماره چهار - توزیع جامعه نمونه برحسب پرداخت سود ثابت
- جدول شماره پنج - توزیع جامعه نمونه برحسب نوع رابطه با افراد پولدار غیر متدین
- جدول شماره شش - توزیع جامعه نمونه برحسب انجام فرایض نماز و روزه
- جدول شماره هفت - توزیع جامعه نمونه برحسب رفتن به مسجد
- جدول شماره هشت - توزیع جامعه نمونه برحسب صدقه دادن
- جدول شماره نه - توزیع جامعه نمونه برحسب عوامل پیشنهادی پاسخگویان برای موفقیت

اقتصادی

- جدول شماره ده - توزیع جامعه نمونه برحسب عضویت در صندوق قرض الحسنه
- جدول شماره یازده - توزیع جامعه نمونه برحسب منابع مورد مراجعه پاسخگویان
- جدول شماره دوازده - توزیع جامعه نمونه برحسب تدین
- جدول شماره سیزده - توزیع جامعه نمونه برحسب عدم تدین
- جدول شماره چهارده - توزیع جامعه نمونه برحسب سابقه کار پاسخگویان
- جدول شماره پانزده - توزیع جامعه نمونه برحسب تحرک شغلی با توجه به شغل پدران
- جدول شماره شانزده - توزیع جامعه نمونه برحسب مرجحات شغلی پاسخگویان برای

فرزندانشان

- جدول شماره هفده - توزیع جامعه نمونه برحسب ملکیت مغازه پاسخگویان
- جدول شماره هجده - توزیع جامعه نمونه برحسب بزرگترین سرمایه گذاری پاسخگویان
- جدول شماره نوزده - توزیع جامعه نمونه برحسب منطقه مسکونی پاسخگویان
- جدول شماره بیست - توزیع جامعه نمونه برحسب نوع مسکن
- جدول شماره بیست و یک - توزیع جامعه نمونه برحسب اینکه سود دهی در چه بخشی است.

- جدول شماره بیست و دو - توزیع جامعه نمونه برحسب نظر پاسخگویان نسبت به بخشهای

سرمایه گذاری کننده

- جدول شماره بیست و سه - توزیع جامعه نمونه برحسب نظر پاسخگویان نسبت به اقدامات دولت برای رونق اقتصادی

- جدول شماره بیست و چهار - توزیع جامعه نمونه برحسب علت موفقیت یا عدم موفقیت افراد متدین در بازار

- جدول شماره بیست و پنج - توزیع جامعه نمونه برحسب علل موفقیت یکباره در بازار

ب - جداول دو بعدی ۱۵۹-۱۱۰

- جدول شماره بیست و شش - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و پرداخت سود ثابت

- جدول شماره بیست و هفت - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و اعتقاد به مبارزه با رباخواری

- جدول شماره بیست و هشت - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و ویژگیهای افراد برای موفقیت اقتصادی

- جدول شماره بیست و نه - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و منابع مورد مراجعه پاسخگویان

- جدول شماره سی - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و اعتقاد به تأثیر دین در کسب پر درآمد

- جدول شماره سی و یک - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و اعتقاد به کفایت قوانین دینی

- جدول شماره سی و دو - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و قناعت یا فعالیت شدید اقتصادی

- جدول شماره سی و سه - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و فعالیت گروهی یا فردی

- جدول شماره سی و چهار - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و رابطه با افراد پولدار غیر متدین

- جدول شماره سی و پنج - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و اهمیت پول

- جدول شماره سی و شش - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و عوامل موفقیت اقتصادی

- جدول شماره سی و هفت - توزیع جمعیت نمونه برحسب پرداخت سود و امور با اهمیت

درکار

- جدول شماره سی و هشت - توزیع جمعیت نمونه برحسب پرداخت سود ثابت و اعتقاد به مبارزه با رباخواری

- جدول شماره سی و نه - توزیع جمعیت نمونه افراد متدین و علت عدم موفقیت آنها
- جدول شماره چهل - توزیع جمعیت نمونه برحسب عوامل موفقیت و قدرت اقتصادی آنها
- جدول شماره چهل و یک - توزیع جمعیت نمونه برحسب پرداخت سود ثابت و ارزیابی عملکرد خود

- جدول شماره چهل و دو - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و تدین و قناعت یا فعالیت شدید اقتصادی

- جدول شماره چهل و سه - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و تدین و فعالیت فردی یا گروهی

- جدول شماره چهل و چهار - توزیع جمعیت نمونه برحسب سن و تدین و میزان رابطه با افراد پولدار غیر متدین

- جدول شماره چهل و پنج - توزیع جمعیت نمونه برحسب انجام اعمال دینی و رابطه با افراد پولدار غیر متدین

- جدول شماره چهل و شش - توزیع جمعیت نمونه برحسب تدین و کار گروهی یا فردی
- جدول شماره چهل و هفت - توزیع جمعیت نمونه برحسب فاصله از مسجد و انجام اعمال دینی

- جدول شماره چهل و هشت - توزیع جمعیت نمونه برحسب بیان ضرورت سواد در بازار
- جدول شماره چهل و نه - توزیع جمعیت نمونه برحسب میزان ضروری سواد در بازار
- جدول شماره پنجاه - توزیع جمعیت نمونه برحسب عوامل مؤثر در موفقیت اقتصادی
- جدول شماره پنجاه و یک - توزیع جمعیت نمونه برحسب آرزوی شغلی بازاریان برای فرزندانشان

- جدول شماره پنجاه و دو - توزیع جمعیت نمونه برحسب سابقه و پرداخت سود ثابت
- جدول شماره پنجاه و سه - توزیع جمعیت نمونه برحسب سابقه کار و انجام اعمال دینی

نمودارها:

- ۷۸ - هیستوگرام شماره یک - هیستوگرام سن پاسخگویان
- ۸۰ - هیستوگرام شماره دو - هیستوگرام سواد پاسخگویان
- ۸۲ - هیستوگرام شماره سه - هیستوگرام پرداخت سود ثابت
- ۸۴ - هیستوگرام شماره چهارم - هیستوگرام نوع رابطه با افراد پولدار غیر متدین
- ۹۴ - هیستوگرام شماره پنجم - هیستوگرام سابقه کار پاسخگویان
- ۹۶ - هیستوگرام شماره شش - هیستوگرام آرزوی شغلی پاسخگویان برای فرزندانشان
- ۱۰۶ - هیستوگرام شماره هفت - هیستوگرام علل موفقیت یکباره افراد در بازار نظر پاسخگویان ۱۰۶
- ۱۴۳ - هیستوگرام شماره هشت - هیستوگرام میزان گرایش به فعالیت شدید یا قناعت اقتصادی ۱۴۳
- ۱۵۵ - هیستوگرام شماره نه - هیستوگرام ویژگیهای موفقیت در فعالیتهای اقتصادی

پیشگفتار

نگارش این تحقیق را می‌توان مدخلی به تشریح اهمیت دین در ابعاد مختلف زندگی دانست. از آنجائیکه ما در عصری زندگی می‌کنیم که حفظ ارزشهای دینی و عمل مبتنی بر این ارزشها چندان کار آسانی نیست، باید کوشید تا راههای اضمحلال ارزشهای دینی را مسدود و از بین برد و برای چنین کاری ابتدا باید شناخت پیدا کرد؛ شناخت نسبت به نگرشهای دینی، سیاسی، اقتصادی، خانوادگی... که در صدد حفظ یا تغییر آنها هستیم.

اکنون که در آستانه ورود به قرن بیست و یکم قرار گرفته‌ایم، عصری که پست مدرنیسم خوانده می‌شود، باید قدرت تطبیق ارزشهای عقیدتی و سنتی خود را با توسعه و رشد اقتصادی داشته باشیم و این مهم میسر نمی‌گردد مگر با پی بردن به جایگاه و اهمیت ارزشهای خودی، دینی و سنتی.

این نگارش رویکردی است در جهت پی بردن به ارزشهای متعالی که در فعالیتهای اقتصادی نسل جوان و تازه کار بازاری کم رنگ گشته‌اند و بیم آن می‌رود که با کنار رفتن نسل پیشین معتقد و پای بند به اصول و منش دینی و ایرانی، اهداف صرف مادی به بهای از دست دادن ارزشهای معنوی، عامل مسلط در عملکرد اقتصادی و روابط اجتماعی گردند.

باشد که دین پژوهان و متخصصین امور با برنامه‌ریزهای صحیح و قابل پذیرش در صدد درونی ساختن ارزشهای متعالی اقتصاد مبتنی بر ارزشهای دینی، کوششی فراگیر و جامع را دنبال کنند.

امروزه دیگر در تعریف انسان علاوه بر «ناطق بودن»، «ابزار ساز بودن» یا «راست قامت بودن» به «دین ورز بودن» او نیز توجه می‌شود چراکه تاریخ جوامع بیانگر همراهی همیشگی دین با انسان است. حتی در جهان امروز علی‌رغم پیش‌بینی‌های که در زمینه محو دین از جوامع بشری به تناسب درجه پیچیدگی شده بود، هنوز دین بعنوان اثرگذارترین نهادهای اجتماعی در جوامع بشری از حیات برخوردار است. در تاریخ تمدن بشری نمی‌توان فرهنگی را بدون دین یافت. به عبارت دیگر هیچ اجتماع بشری نیست که نوعی از دین در آن نباشد و از آن تأثیر نپذیرفته باشد.

حتی می‌توان تفاوت فرهنگی را در جوامع مختلف که نگرشها و ارزشها و انگیزه‌های خاصی را بوجود آورده ناشی از تفاوت نگرشهای دینی آنها دانست. انگیزه‌هایی که مردم را به کار و امی دارد، نگرش آنها به دنیا و میزان اهمیتی که امور دنیوی می‌تواند داشته باشد، منش سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی همه ناشی از باور داشتهایی است که دین به افراد یک جامعه داده است.

به اعتقاد بسیاری از اندیشمندان تحولات فرهنگی و نگرشی که در غرب بوجود آمد زمینه‌های تسهیل حرکت انقلاب صنعتی را فراهم ساخت. اعتقاد ما بر اینست که در هر جامعه‌ای تحول مستلزم دگرگونی نگرشهاست و ساختار فرهنگی در هر جامعه‌ای فقط آن چیزی نیست که از پیشینیان به ارث رسیده باشد بلکه جهان بینی‌ها و ساختار ایدئولوژیکی در هر نسلی عمیقاً از تجاری که در زندگی بدان دست می‌یابند متأثر است و چه بسا این تجارب ارزشهایی را مطرح و بوجود آورد که اساساً با تجارب نسل پیشین متفاوت باشد. حال «تحلیل ساختار درونی می‌تواند شواهدی از ساخت طبقاتی، شیوه تولید و ساختار ایدئولوژیکی منجمله مذهب، اخلاقیات و ارزشها در اختیار ما قرار دهد».^(۱)

هدف ما در این بررسی، ارزیابی سهمی است که نگرشهای مذهبی می‌تواند بر نحوه عملکرد اقتصادی داشته باشد. مسلم است که باورهای دینی بر افکار و طریق عملکرد انسان اثر می‌گذارد همچنین از نظر ما مسلم است موقعیتهای اقتصادی که افراد در آن قرار می‌گیرند نگرشهای دینی آنها را

۱- توسلی (غلامعباس): «اسلام و سرمایه‌داری»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۷ زمستان ۱۳۷۳، ص ۱۸

متأثر می‌سازد ولی اندیشه اصلی ما اینست که تأثیرگذاری شرایط اقتصادی بر شیوه عملکرد و نگرشهای انسان نیز می‌بایست بواسطه توجیحات دینی صورت بگیرد. به این معنا که در جامعه‌ایی مثل جامعه ما اگر قرار است قانونی وضع شود باید معیارهای دینی در آن ملحوظ باشد، اگر عملکرد سیاسی یا اقتصادی خاصی در شرف شکل‌گیری است باید توجیحات دینی آنرا تایید کرده باشد. بعنوان مثال در هیچ کدام از ادیان الهی سرمایه‌داری یا تجمع سرمایه‌های هنگفت ملی که موجب فقر طبقات دیگر می‌شود، انحصار مواهب و فرصتهای اجتماعی به گروهی خاص و بالاخره وجود تبعیضات قشری و گروهی مورد تایید واقع نشده است. حال اگر قرار است فعالیتهای اقتصادی گسترده توسط اشخاصی (طبعاً سرمایه‌دار) در جامعه بوقوع پیوندد (فعالیت بخش خصوصی) باید ایدئولوژی ویژه‌ای بعنوان مجوز چنین عملکردی در جامعه رواج یابد.

حتی آنجا که ماکس وبر از تأثیر کالونیسم در توسعه سرمایه‌داری صحبت می‌کند از یک دین جدید با آئینی متناسب رشد سرمایه‌داری بحثی به میان نمی‌آورد بلکه تأکید او بر ترکیب خاصی است از عناصری که هر یک بصورت پراکنده چنین تأثیری را بر جای نمی‌گذاشتند و این است که در دو فرقه از یک دین دو نحوه عملکرد متفاوت و دو شیوه واکنش نسبت به امور دنیوی مطرح می‌شود. آنجا که وبر می‌نویسد: «خلاصه کلام اینکه، ریاضتگرایی مذهبی این تأمین آرامبخش را بوجود آورد که توزیع نابرابر اشیاء مادی موهبت خاصی از جانب پروردگار است و تفاوت‌های طبقاتی همانند درجات رستگاری، مقاصد پنهانی و ناشناخته دارد. کالوین، شخصاً معتقد بود که توده کارگر و پیشه‌ور هرگاه در فقر و تهیدستی به سر برند، بیشتر از خداوند اطاعت می‌کنند»^(۱) نشانی از توجیه دینی یک وضعیت اقتصادی دارد و آنجا که افزایش دستمزدها رابطه‌ای معکوس با بهره‌وری و بازدهی کار پیدا می‌کند، استفاده از اعتقادات دینی در راستای اهداف اقتصادی از ضریب موفقیت بیشتری برخوردار است و این خود از جمله کارکردهای مهم دین است.

در قسمتهای مختلف تحقیق سعی در بیان این مسأله داریم که دین و دنیا و امور اقتصادی امور

۱- وبر (ماکس): «اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری»، عبدالمعبدو انصاری، تهران، سمت، ۱۳۷۱، ص ۱۵۲

قابل تفکیکی نیستند و به بیان دیگر «میان انسان دینی و انسان اقتصادی» تمایز و تضادی نمی‌توان یافت. حتی آنجا که به ظاهر عملکرد اقتصادی با دستورات و ضوابط دینی در تضاداند، وجود پشتوانه «توجیه دینی» محسوس و ضروری می‌نمایاند هر چند از دید عمل‌کننده این تضاد مشهود نیست. در کار تحقیق این تضاد را در مقایسه نگرشهای دینی با نحوه عملکرد اقتصادی پاسخگویان مورد سنجش و ارزیابی قرار داده‌ایم.

مجموعه حاضر تلاشی است در جهت بررسی نگرشهای دینی قشری خاص از جامعه (بازاریان) و تأثیری که عملکرد اقتصادی آنها از این نگرشهای دینی پذیرفته است. همچنین مقایسه‌ای بین نسلهای قدیمی‌تر و جدیدتر بازاری صورت گرفته تا به تفاوت‌های نگرشی، ارزشی، اولویتها و نحوه برقراری رابطه اجتماعی - اقتصادی و نیز نحوه عملکرد اقتصادی در گروههای مختلف پی ببریم.

در طول انجام کار تحقیق از راهنمائیهای روشنگرانه استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر توسلی بسیار سود بردم، همچنین آقای دکتر ساروخانی که به مراتب بیش از یک استاد مشاور در جریان انجام مراحل مختلف تحقیق قرار داشتند و لطف خود را دریغ نکردند. در اینجا بار دیگر از توجه آن اساتید و سروران گرامی تشکر می‌کنم و خود را همیشه مدیون آنها می‌دانم.

بخش اول :

- مباحث مقدماتی

- مروری بر سوابق تحقیق

- تئوری مبنای طرح و فرضیه‌های تحقیق